

ODGOJ KRŠĆANSKE SAVJESTI

Petar Šolić

Drugi vatikanski sabor govori o savjesti sažeto i jezgrovito: »U dubini savjesti čovjek otkriva zakon koji on sam sebi ne daje, ali kojemu se mora pokoravati. Taj glas, što ga uvijek poziva da ljubi i čini dobro a izbjegava zlo, kad zatreba, jasno odzvanja u intimnosti našega srca: čini ovo, a izbjegavaj ono. Čovjek naime ima u srcu zakon što mu ga je Bog upisao. U pokoravanju tom zakonu jest isto čovjekovo dostojanstvo, i po tom zakonu će mu se suditi. Savjest je najskrovitija jezgra i središte čovjeka, gdje je on sam s Bogom, čiji glas odzvanja u njegovoj nutrini« (GS, 16).

Bilo bi korisno zaustaviti se na analizi ovoga koncilskog teksta i nauke o savjesti. Mi ćemo, međutim, pokušati samo osvjetliti odgoj kršćanske savjesti pod teološko-moralnim vidom. Ipak je potrebno, prije nego prijedemo na analizu odgoja savjesti, ukratko se prisjetiti što je to savjest, kakva je i kolika je njezina važnost u kršćanskom životu.

1. Poimanje savjesti i njezino značenje u životu

Često se savjest prezentira i shvaća na nesavršen, nekompletan i deformiran način.¹ Ponajvećma je viđena u perspektivi dopuštenoga i zabranjenoga. Prije nego ćemo nešto učiniti, pitamo se: Smijem li to činiti? Nije li to možda zabranjeno. Ovakvo i slično postavljanje pitanja u pogledu djelovanja savjesti prihvatljivo je za dijete, ono tako postupajuća. Odrasla osoba, međutim, nije dijete. Prema tome treba se i u pogledu savjesti ravnati i ponašati kao odrasla i zrela osoba. Odrasla se osoba ne pita samo da li nešto smije, da li je nešto dopušteno ili zabranjeno. Ona se nadasve pita zašto se ponaša na ovaj ili onaj način, zašto ovo čini, a ono drugo ne čini, itd. U ovom »zašto« vlastioga djelovanja sadržan je napor odrasle osobe da uoči, shvati i prihvati vrednote, da ih interiorizira, da po njima živi. Jednostavno rečeno: pitajući se za motivacije svojega djelovanja, prethodno razmislivši i uvjerivši se u vrednote i dobrotu pojedinih čina, osoba pokazuje da je zrela i odgovorna, tj. ravna se i djeluje po savjesti.

Jedan drugi način pogrešno shvaćene i življene savjesti imamo onda kada se savjest svede samo na osjećaj krivnje i na reakciju savjesti pošto smo učinili neki čin svjesno i s pristankom. Nakon zlog čina savjest nas kori, ne da mira. Opasnost je da savjest shvatimo samo u tome svjetlu. Koliko god savjest ima važnu i nezamjenjivu ulogu nakon naših čina, još je važnije da djelujemo po prethodnoj savjesti, tj. da inzistiramo na funkciji savjesti prije samoga djelovanja. Potrebno je djelovati svjesno, promišljeno i odgovorno, a to znači po savjesti. Takvo je djelovanje izraz zrelosti osobe. Jer ako se funkcija savjesti svede

¹ Usp. P. Anciaux, *La coscienza e l'educazione morale*, u zajedničkom djelu *Dinamismo della morale cristiana*, Assisi, 1970, str. 121—126.

samo na prekoravanje, odnosno na hvaljenje, poslije naših čina, prijeti velika opasnost da poistovjetimo moralnu funkciju savjesti sa psihološkim osjećajem krivnje. Savjest koja nas kori često puta je utemeljena na osjećajima krivnje prožetim mukom i tjeskobom izazvanima sa strane fizičkih i psihičkih faktora bez ikakvog moralnog značenja. Stoga, često, i naše kajanje ima značajke samo instinktivnih reakcija i ne uspijeva nadići i zadobiti značajke autentičnoga kajanja u smislu da osoba jasno spoznaje i priznaje svoj grijeh i da se trudi na putu istinskoga obraćenja. Stoga je vrlo važno dobro razlikovati kajanje kao izraz osjećajne muke i tjeskobe i kajanje kao čin razuma i volje.

Još jedan način pogrešno shvaćene savjesti sastoji se u poimanju savjesti kao izravnog glasa Božjega, koji diktira čovjeku što treba činiti, a što izbjegavati. U toj perspektivi Bog se svuda nalazi, čuje i vidi kao neki nadzornik, Božje oko je svugdje prisutno u smislu da nas kontrolira u cilju kažnjavanja. Istina je da je savjest glas Božji, ali nipošto direktni Božji glas, nego posredni. Bog nam govori preko drugih ljudi, preko događaja, preko nutarnjih poticaja i nadahnuća Duha Svetoga, preko povijesti, itd. U tome smislu savjest je glas Božji. Neosporno je da postoji povezanost između naše savjesti i Boga. Ne smijemo, međutim, olako poistovjeđivati Boga i savjest. Ne zaboravimo da je savjest ne samo Božji glas u nama, nego i plod našega odgoja, shvaćanja, sredine, utjecaja izvanjskih faktora, jednom riječju, onog cjelokupnog povijesno-prostornog ambijenta u kojemu se nalazimo, živimo i djelujemo.

Kad govorimo o moralnoj savjesti, odmah mislimo na sud savjesti u odnosu na konkretni čin. Moralno govoreći pitanje se postavlja ovako: kako trebam djelovati da bi moje djelovanje bilo dobro? Teologija to zove sudom savjesti. Pojedini konkretni sudovi savjesti ne iscrpljuju, međutim, cjelokupni fenomen savjesti. Savjest je nešto više, ona obuhvaća cijelo naše biće, a ne samo naše djelovanje. Stoga pojedini sud savjesti treba utkati u sveobuhvatnost osobe. Moralno savjest trebamo shvaćati kao sposobnost pomoću koje čovjek shvaća što je dobro, a što zlo. To je čovjekova temeljna sposobnost kojom uočava i shvaća dobro pomoću spoznaje i pomoću sklonosti uma i srca prema dobru. Savjest ima, dakle, jednu od temeljnih uloga u životu i djelovanju osobe. Moralna savjest shvaćena kao temeljna sposobnost, izražava i aktualizira temeljni zakon čovjeka koji se razvija i formira, tj. čovjeka koji je odgovoran za vlastiti život. U ovom smislu savjest je temeljni dinamizam čovjekova života i egzistencije. Ona je sami centar i srce osobe, ona je »najskrovitija jezgra i središte čovjeka«, kako nas uči Drugi vatikanski sabor (GS, 16). Savjest je čovjekova sposobnost koja ga čini uistinu čovjekom. Iz ovoga proizlazi da govor o odgoju savjesti nije ništa drugo nego govor o sazrijevanju i odgoju čovjeka kao osobe. Za ilustraciju možemo to ovako predočiti: kako sam se odlučio na to da postanem, npr., svećenik? Kako sam otkrio da je to volja Božja? Ovo pitanje zadire u srž moje osobnosti, mojega života i rada. Radi se o momemu zvanju, o smislu kojega dajem cijelome svom životu i prema tome i cijelome svom djelovanju. Raznovrsne odluke koje sam donio (ulazak u sjemenište, svećeničko ređenje, itd.) nemaju smisla osim u odnosu na temeljni projekt mojega života. Pojedinačne odluke imaju svoju vrijednost u onoj mjeri u kojoj su izraz i zalaganje cijele moje

osobnosti u savjesti. Savjest je, dakle, temeljni dinamizam naše osobnosti, ona je izraz naše osobne odgovornosti i zrelosti.

Savjest je, ne zaboravimo, neposredna i zadnja norma i zakon za naše ponašanje i djelovanje. Sveto pismo to jasno uči: »Sve što se ne čini po savjesti, grijeh je« (Rim 14, 23). I Drugi vatikanski uči isto: »Naredbe božanskog zakona čovjek prima i prihvaća posredstvom svoje savjesti, nju mora vjerno slijediti u svome djelovanju, da dođe do Boga, svoga cilja« (DH, 3). Naša savjest jest zakon po kojemu će nas Bog suditi, tvrdi isti sabor (usp. GS, 16). Ovdje je ipak potrebno naglasiti: da bi bila prava norma djelovanja, savjest mora biti ispravna i sigurna. Treba slijediti savjest, međutim, i onda kada je ona nesavladivo pogrešna, tj. kada smo uvjereni da postupamo ispravno, makar to nije točno, ali se pogreška ne događa našom krivnjom.

Savjest prethodi, prati i slijedi sve naše djelovanje; po njoj smo u dubini našega srca najuže povezani s Bogom, koji nam objavljuje svoju volju spram našega života i djelovanja; savjest je temeljni dinamizam naše osobnosti, izraz je naše zrelosti i odgovornosti; ona je norma našega ponašanja i po njoj će nas Bog suditi. Sve su to velike istine o ljudskoj i kršćanskoj savjesti. I upravo te velike istine i tako visoko dostojanstvo naše savjesti, kao i njezina uloga i važnost u našem životu govore nam o potrebi dobrog, ozbiljnog i odgovornog odgoja savjesti.

2. Sadržajni elementi u odgoju kršćanske savjesti

Iz ovoga što smo iznijeli jasno nam je da je odgajanje čovjekove savjesti odgajanje samoga čovjeka. U tom odgoju trebaju naći svoje mjesto i biti prisutni raznovrsni faktori i elementi, naravni i nadnaravni. Nemoguće ih je ovdje sve i isrpno obraditi. Stoga se ograničujemo na neke koji nam se čine važnijima.²

Da bi savjest bila dobro formirana, nužno je imati smisla za istinu i iskrenost, potrebno je tražiti istinu u svim životnim okolnostima, boriti se za istinu. Čovjek se mora truditi otkrivati i upoznavati autentične moralne vrednote onakve kakve jesu, makar se ne podudarale s njegovim ukusima i željama. Potrebno je biti temeljito i dubinski iskren te prihvatiti i živjeti prave vrednote na koje čovjek u životu nailazi, makar ga to stajalo i napora i žrtve i odricanja. Bez smisla i napora za istinu i za iskrenost nema pravoga odgoja savjesti, pa prema tome ni prave savjesti.

Dobro formirana savjest pretpostavlja svijest i priznanje vlastite ograničenosti, smisao za kajanje i neprestano obraćanje. Prava savjest ne može i ne smije biti ohola; mora u poniznosti prihvatiti svoje ograničenosti i odgovornost za sebe i za druge. Tako će savjest lakše i uvjerljivije primati i prihvaćati pomoć ponuđenu sa strane Crkve, roditelja, učitelja, poglavara, itd. Prihvatiti ponuđenu pomoć, svjesni vlastite ograničenosti, danas u ovo naše vrijeme potrebnije je negoli ikada prije, jer živimo u vremenu opasnih konfuzija i velikih nesigurnosti.

² Usp. A. Hortelano, *Morale responsabile*, Assisi, 1970, str. 245—247; B. Häring, *Shalom: Pace*, Roma, 1972, str. 235—250.

Osobito je potrebno slušati i osluškiivati Duha Svetoga, biti poučljivi njegovim poticajima i nadahnućima, jer Bog ima svoje planove s nama koji su dobro određeni, a da ih ni mi sami često ne shvaćamo, čine nam se teški, gotovo nemogući. Priznanje vlastite ograničenosti istodobno je i priznanje potrebe Božje pomoći i znak otvorenosti Bogu i njegovu djelovanju u nama.

Odgovorani i savjestan čovjek treba pod svaku cijenu izbjegavati ukočenost savjesti. Savjest se ukoči, zastane, zakrčlja kada osoba nema ili još gore ne želi imati osjećaja za moralne vrednote i zahtjeve. Ta je ukočenost plod nemarnosti, slabe vjere, životne neangažiranosti. Kršćanski život je dinamika, a ne statičnost. Mi smo pod neprekidnim utjecajem djelovanja Duha Svetoga u nama. Ako želimo imati ispravnu kršćansku savjest potrebno je da budemo dinamični, neprestano nezadovoljni s postojećim stanjem i u neumornom hodu prema boljem i savršenijem. Tko ne napreduje, taj nazaduje, staro je pravilo duhovnoga života. To osobito vrijedi za savjest. Ako se ne razvija ne usavršava, ako ne postaje sve više izraz osobne odgovornosti i zrelosti, onda je možemo nazvati ukočenom, zaspalom, nerazvijenom savješću. A statičnost je jedan od najvećih neprijatelja autentičnog ljudskog i kršćanskog života.

U poslanici Efežanima sveti Pavao izražava temeljno kršćansko ponašanje: »Prema tome, pomno pazite kako živite! Ne kao ludi, nego kao mudri; iskoristite vrijeme, jer su ovi dani zli! Zato ne budite bezumni, nego uočavajte što je volja Gospodnja!« (Ef 5, 15—17). Za dobar odgoj savjesti nije dovoljno poznavanje apstraktnih principa. Budnost u odnosu na sadašnje trenutke i prigode života sastavni je dio kršćanskog života i ponašanja. Potrebno je u odgoju savjesti imati smisla i budnosti s obzirom na kairose, tj. na trenutke milosti koje nam je Bog pripremio u određenom trenutku i koji se više ne vraćaju. Bog nam priprema u vremenu i prostoru, u konkretnom našem životu, prigode da činimo dobro sebi i drugima: to je očitovanje njegove svete volje. Na to moramo paziti budno, uočiti te posebne milosti i nastojati ostvariti ih. To čini našu savjest konkretnom, utjelovljenom, uvjerljivom, dinamičnom.

Prava savjest je izraz odgovornosti i zrelosti dotične osobe, ona je izraz onog najdubljeg, najvažnijeg, i najvrednijeg kod jedne osobe, ona je izraz nutrine, izraz je čovjekova srca. Upravo stoga važno je u odgoju savjesti voditi računa o čovjekovoj individualnosti i slobodi, o motivacijama određenih ponašanja, djelovanja i zahtjeva. Zakoni, naredbe i zahtjevi koje osoba prima izvana moraju biti odgovorno prihvaćeni i interiorizirani, trebaju postati sastavni dio osobe i njezinih uvjerenja. Osoba djeluje po savjesti, ako djeluje iz uvjerenja, iz duboke svijesti da je ono što čini dobro i korisno. A da bi se djelovalo iz uvjerenja, potrebno je biti i živjeti u slobodi, ne biti prisiljeni na razne pa i fine načine. Svaki obzir valja ukloniti. Treba imati smjelosti reći ono što se misli, bez straha da će se za to trpjeti. Potrebno je motivirati vlastito djelovanje, kao i zahtjeve drugima upravljene, da savjest ne bi postala mehanička, ropska, rutinska.

Ispravna kršćanska savjest ne zadovoljava se samo s onim što se mora i što je dopušteno. Ona živi evanđeoskim duhom velikodušnosti, blaženstva, maksimuma. Tko se u životu ograničuje samo na to da ne učini grijeha i da ne prekrši zapovijedi, a ne vodi računa o napretku i o dobru koje treba ostvariti, taj živi mentalitetom roba koji ne poznaje duh evanđelja i slobode koju daje Isus Krist. Evanđelje nas neprestano potiče na sve veća moralna i duhovna dostignuća i dok to ostvarujemo vidimo kako postajemo sve slobodniji, odgovorniji i zreliji. Evanđelje nas sa svojim maksimalizmom ostvaruje kao osobe u punom smislu te riječi, ono najbolje odgaja našu savjest. Za kršćanina nije bitan samo imperativ, i evanđeoski indikativ je njegov imperativ. Valja živjeti duhom evanđelja, a ne duhom zakona i propisa. To je odlučujuće za dobar odgoj savjesti. Treba neprestano tražiti kako što bolje ugoditi Bogu, kako živjeti vjerno evanđelje, kako što bolje živjeti ljubav prema Bogu i bližnjemu, u svim stvarima, kroz sve kreposti, vršenjem svih zapovijedi svim srcem, svom dušom, svim silama svojega bića (usp. Mt 22, 37—39).

Kršćanin nije nikakv otok, nikakav individualista koji živi samo za sebe i za svoje dobro. On je član zajednice, on je dio Crkve i društva, živi zajedno s drugim ljudima i zajedno s njima se bori za što bolji i pravedniji svijet. On je osoba upravo zato jer komunicira s Bogom i s drugim ljudima. Stoga se i kršćaninova savjest ne može i ne smije gledati niti formirati individualistički nego u eklezijalnom i zajedničarskom duhu. Kršćanin mora otkrivati Božju volju spram sebe u krilu zajednice: u Crkvi, u obitelji, u društvu, u međusobnim susretima. Sve darove što imamo Bog nam je dao na dobro zajednice. Samo onaj može reći da ima izgrađenu kršćansku savjest, barem u određenoj mjeri, koji cijeli svoj život i djelovanje gleda u perspektivi što boljeg obogaćenja drugih ljudi, tko živi za druge. Kršćanin je osoba koja živi za druge, za Boga i za ljude. Takav je bio Isus Krist, takav treba biti i kršćanin. To je zahtjev ljubavi, sržne kršćanske zapovijedi. U tome duhu treba odgajati savjest.

Molitva je jedan od bitnih izražaja kršćanskoga života. Po njoj se kršćanin na osobit način povezuje s Bogom. Molitva je razgovor s nebeskim Ocem, razgovor pun ljubavi i pouzdanja. Po molitvi kršćanin je pred Bogom i u zajedništvu sa svima koji priznaju Boga i mole mu se. Molitva je, ako je prava, uvijek izražaj traženja Božje volje u svjetlu vjere i s Božjom milošću. Biblija nas poziva da molimo uvijek kada nas potiče da budemo budni u pogledu posebnih Božjih milosti i darova. Samo onaj tko moli, sposoban je potpuno se otvoriti Bogu i ljudima, upoznati i prihvatiti vlastite slabosti i optimistički kročiti naprijed. Nemoguće je stoga ispravno odgojiti kršćansku savjest bez duha molitve. Samo tko moli i bdije, kako nas Isus uči (usp. Lk 21, 36), može formirati i imati ispravnu savjest. Čovjeku je osobito potrebno moliti prije nego se odluči na određene važne odluke savjesti. Određene molitve, kao npr. Oče naš, mogu vrlo lijepo i plodonosno poslužiti kao shema spita savjesti.

Isus Krist je konkretna norma kršćanskoga ponašanja i djelovanja. Sljediti Krista uvijek i u svemu djelovanju jest glavni cilj kršćanina.

Kršćanska savjest temelji se upravo na ovome: nasljedovati Krista da bismo bili i ponašali se kao On, da bismo bili drugi Krist (cristianus alter Christus). Nemoguće je, a to se i ne traži, da se Krista nasljeđuje u njegovim konkretnim činima. Nasljedovati Krista znači živjeti Kristovim duhom i njegovim životnim stilom, znači u naš život i ponašanje utkati Kristov životni duh i stil. Jednostavno rečeno i ostvarivo: što bi Krist učinio, kako bi se on ponašao da je sada na mome mjestu, u mojoj situaciji? Činiti ono i onako što bi i kako bi Krist činio znači biti drugi Krist, znači nasljedovati Krista. Pravilno odgojena kršćanska savjest ne može zaobići ovaj put odgoja. Nasljedovanje Krista treba biti glavna briga u životu. Kada se pojavi problem savjesti, kršćanin treba činiti ono što bi činio Krist. A Krist je bio ljubav, darivanje, altruist, žrtva, blagost, poniznost, poslušnost, ali i odlučnost, kritičnost, osobnost, apsolutna sloboda duha, itd. U tom duhu treba karakterizirati kršćansku savjest i o tome trajno voditi računa.

Kršćanin je čovjek vjere. Karakterizira ga temeljno životno opredjeljenje za Boga, za Isusa Krista, bez kojega ne može zamisliti svoj život ni život svijeta. Opterećen grijehom, u Kristu nalazi spasitelja i osloboditelja. Po krštenju je novo stvorenje, novi čovjek, dijete Božje. Vjeronom prihvaća Boga i Isusa Krista, koji je njegov put, istina i život. Vjera je totalno povjerenje u Isusa Krista koji nas vodi u zajedništvo s Bogom. Ona je duboko i živo prijateljstvo s Bogom, prihvaćanje osobe Isusa Krista, prihvaćanje njegove nauke i njegova spasenja. Stoga je dobra kršćanska savjest nezamisliva bez prave i žive vjere u Boga. Vjera je onaj nadnaravni ambijent i atmosfera u kojima se odgaja, razvija i usavršava kršćanska savjest. Zrela kršćanska savjest ne gleda vjeru kao katalog stvari i formula, već duboki duh vjere i odgovornosti prožima sve moralne dispozicije, svu savjest i cjelokupno temeljno opredjeljenje. Vjera je intimni prijateljski odnos s Kristom i kao takva ona u nama budi živu želju da što bolje Krista upoznamo, kao i sve ono što je on naučavao i što od nas očekuje. Radosno prihvaćanje osobe Isusa Krista, intimni suživot s njime, potpuno predanje njemu: to je kršćanska vjera. U toj vjeri i u toj perspektivi treba odgajati savjest.

Vjera se očituje i postaje djelotvorna po ljubavi. Ljubav je temelj kršćanskoga života, ona je kršćaninova karakteristika. Ljubiti Boga nadasve i bližnjega kao sebe samoga, to je jedini zahtjev evanđelja i potpuno ispunjenje svih zapovijedi. Ljubav daje vrijednost svemu našem životu i radu. Stoga u odgoju savjesti treba osobito naglasak stavljati na ljubav. Kršćanska savjest je savjest prožeta ljubavlju, darivanjem, življenjem za druge. Duh i djela ljubavi trebaju biti raspoznavajući znak kršćanskog života i savjesti. Stoga se pri svakoj odluci i pri svakom činu savjesti treba pitati: da li je to na korist drugima, ili je možda izraz egocentrizma? Odgojena u kontekstu ljubavi — u obitelji, u Crkvi, u školi, na vjeronauku itd. — savjest će uvijek biti semafor ljubavi. Duh ljubavi daje mirnoću savjesti i radost životu.

Dati prioritet moralnim zakonima i dužnostima, a ne milosti Kristovoj, značilo bi oporeći pravi red i usmjeriti savjest krivim putem. Život u Kristu označava da nas Bog i Krist privlače, da smo uključeni u život hvale i zahvaljivanja. U kršćanskom životu ljubav, vjera i milost

zauzimaju prvo mjesto. Sve što jesmo i što imamo — sve je Božji dar, sve je milost. Ljubav Božja je razlivena u našim srcima po Duhu Svetome (usp. Rim 5, 5) i s njime svi Božji darovi. Stoga istinski kršćanski život nije život zakona nego život milosti (usp. Rim 6, 14). Kršćanska savjest treba biti u svome djelovanju izražaj zakona milosti Kristove.

Onaj tko daje prioritet zakonima i dužnostima uvijek će se oko njih vrtjeti i nikada neće uspjeti potpuno se predati Gospodninu. Njegova savjest postaje rob zakona, zadovoljava se s nužnim, s minimalnim odražavanjem zakona. Samo ako promatra veliku Kristovu ljubav i milost koju ima prema nama, kršćanin se uključuje u pravi život djeteta Božjega i postaje potpuno slobodan i predan Bogu i bližnjemu. Božja ljubav i milost postaju glavni pokretači kršćanskog djelovanja te osoba teži prema punini savršenstva u Kristu.

Živjeti pod zakonom milosti znači osloboditi savjest od legalističkog duha i otvoriti je evanđeoskom duhu blaženstava i maksimalizma, duhu savršenstva i svetosti. Znači osloboditi savjest od moralnih imperativa kao zakona života i otvoriti je evanđeoskim indikativima koji postaju poticaji i imperativi života i djelovanja. Milost ne dopušta savjesti da se uspava, da zastane, neprestano je čini dinamičnom, usmjeruje je k većem i boljem. Savjest prožeta vjerom i milošću svjesna je da svi darovi dolaze od Boga i da ih treba odgovorno i u potpunosti prihvatiti, inače bismo bili prema Bogu nezahvalni. Stoga je sakramentalnomilosna duhovnost veliki potporanj u odgoju savjesti, potporanj nuždan i nezaobilazan ako kršćanin želi uistinu biti Kristov, ako želi da njegova savjest bude prava kršćanska savjest. Živjeti i odgajati savjest u perspektivi milosti ne znači preziranje zakona, već davanje duha zakonima, bez kojega je zakon na uštrb osobnosti, a ne na izgradnju.

Polazeći upravo od zakona milosti, po kojemu kršćanin treba usmjeriti i oblikovati svoje življenje i djelovanje, važno je također u odgoju savjesti naglasiti prioritet pozitivnoga nad negativnim. Na prvom mjestu je rast u dobru, činjenje dobra, a na drugom izbjegavanje zla i grijeha. To treba doći do izražaja i u ispitu savjesti. Ispravna savjest vidi u drugoga najprije dobre strane i kvalitete, a onda tek loše, u događajima vidi najprije Božju volju, a onda tek eventualnu kaznu i opomenu. Autentična savjest formira se usmjeravanjem i zagrijavanjem za dobro, za vrednote, za ljubav, a tek onda, i ako je nužno, upućuje se na norme, zakone, zabrane.

Konačno, da bi savjest bila autentično odgojena, osoba se mora prepustiti Duhu Svetome da je on vodi. Duh Sveti u nama prebiva i djeluje. On nas posvećuje, vodi, povezuje nas s Bogom i s drugim osobama, poučava nas i uvodi u svu istinu (usp. LG, 4). Biti osjetljivi i poučljivi Duhu Svetomu i njegovim poticajima temeljni je zahtjev kršćanskog života. To osobito vrijedi za savjest. Ako je savjest glas Duha Svetoga koji je u nama, onda je potrebno tog Duha slušati i slijediti. Jedino tako savjest će biti ispravna i ispravno će djelovati. A poslušnost Duhu podrazumijeva prihvaćanje Božje volje u životu na bilo koji način se ona očitovala. Potrebno je imati smisla za sabranost, za tišinu i molitvu,

gajiti mir duše, nutarnji mir i sklad osobnosti, saslušati drugoga i imati dovoljno snage za preispitivanje vlastitoga mišljenja i stavova. Sve to pomaže pravilnom odgoju kršćanske savjesti.

3. Neka značajnija sredstva u odgoju savjesti

Mnoga su sredstva koja pomažu dobar i ispravan odgoj kršćanske savjesti. Kratko ćemo se osvrnuti na tri koja nam se čine važnijima. To su: ispit savjesti, duhovno vodstvo i sakramenat pokore.³ To su već uhdana sredstva, tradicionalna, teološko-moralno-ashetske naravi. I druga sredstva, kao što su životni primjer, poučavanje, dobra okolina i ambijent, pohvale i kazne itd., nezaobilazna su i važna, ali ih ovdje nećemo obrađivati.

Ispit savjesti je vrlo dobar i koristan ako nam pomaže da uspostavimo dijalog s Bogom preko moralnih zahtjeva u našem životu. Bog nas zove i mi mu se odazivamo i odgovaramo. Ispit savjesti nije ništa drugo nego susret s Bogom kad se i iz najveće dubine našega srca pitamo: Gospodine, što želiš da činim? Što sam učinio protiv tvojih planova sa mnom? Ispit savjesti često ima kao plod određeno duševno uznemirenje. Mnogi ispituju svoju savjest svaki dan i uza sve to žive iluzorno, nerealno, varaju sami sebe. Drugi opet ispitujući se o vlastitim grijesima padaju u moralni i duhovni pesimizam, duhovno se paraliziraju. Ako ispit savjesti uistinu želi biti dobar i plodonosan, on treba biti ne toliko antropocentrično koliko teocentrično i kristocentrično usmjeren. U ispitu savjesti ne promartamo toliko nas same i naše grijehe, koliko Boga, njegovu dobrotu i milosrđe prema nama, njegove zahtjeve spram nas i naš odgovor na Božji poziv. Treba znati izbjeći narcističku opasnost; tek tada će ispit savjesti biti vrlo koristan u odgoju i rastu savjesti i čovjekove moralne odgovornosti.

Da bi ispit savjesti bio autentičan i duhovno koristan, potrebno je prije svega upoznati i respektirati apsolutne moralne zahtjeve koji vrijede uvijek i svugdje, kao npr. ljubav prema Bogu i prema bližnjemu itd. Ovakvi i slični moralni imperativi izraz su dubokih i radikalnih zahtjeva u životu svake osobe, to je ono bitno, nezaobilazno, temeljno, na čemu su svi drugi zahtjevi izgrađeni i imaju svoju vrijednost upravo zbog svoje povezanosti s ovim temeljnim zahtjevima kršćanskog života.

Da bi ispitu savjesti dali više jednu zajedničarsku i socijalnu dimenziju te se oslobodili opasnosti individualizma i narcizma, mnogi danas, osobito mladi, potaknuti od JOC-a, ispituju savjest u obliku revizije života. Glavna struktura te metode je: zajednički uočiti, prosuditi, djelovati. Sagleda se i ispita zajedno život i ponašanje, prosudi se što bi trebalo unaprijed učiniti i konačno se odrede polja i načini djelovanja te se stupa na posao. Češća revizija života vrlo je korisna i preporuča se gdje god ju je moguće ostvariti.

³ Usp. A. Hortelano, *Navedeno djelo*, str. 247—251; Š. Šipić, »Savjest i sakramenat pokore«, *Bogoslovska smotra*, 2—3 (1977), str. 283—288.

Duhovno vodstvo je privilegirana forma odgoja savjesti, osobito u periodu životnoga sazrijevanja osobe. U naše vrijeme duhovno vodstvo proživljava krizu. Manje se osjeća potreba duhovnoga vođe i njegove pomoći. Današnji čovjek vjeruje da je dovoljno zreo i odgovoran i da može sam, bez ičije pomoći, dobro usmjeriti svoje življenje i djelovanje. Osoba treba biti potpuno odgovorna za svoje čine, a to znači da treba postići osobnu zrelost. Međutim, nema osobne zrelosti, ako se ne otvorimo drugima, bilo u zajednici, bilo u bipersonalnim odnosima. Određena zajednica i zajednički odgoj vrlo su korisni i nužni, ali u pojedinim životnim trenucima i situacijama, osobito u odnosu na najintimnije osobne probleme, individualno duhovno vodstvo od neprocjenjive je važnosti i potrebe.

Potrebno je naglasiti da duhovni vođa nije nikakav poglavar kojemu smo dužni poslušnost i podložnost. On je samo savjetnik koji ne zapovijeda niti uzima na sebe odgovornosti u punom smislu riječi, već pomaže osobi da što lakše uoči razborito prihvati moralne zahtjeve i Božju volju u određenim okolnostima svojega života. Zahvaljujući duhovnom vođi kršćanin objektivnije upoznaje Božju volju spram sebe, upoznaje sebe samoga dublje i autentičnije. Duhovni vođa mora uvijek poštivati osobnost vođenoga, ništa ga ne smije kod njega iznenaditi, on samo daje savjete, sad energičnije sad blaže, ali odluka je uvijek na vođenome. Inače prijeti opasnost da se osakati osobnost vođenoga i na taj način umjesto moralne zrelosti imamo protuodgoj koji pospješuje osobnu nezrelost i neodgovornost. Makar svećenik nije isključivi duhovni vođa i savjetnik, jer to mogu biti i muške i ženske osobe i za to nije potreban sveti red, ipak je on zbog svoje milosne i teološke spremne za tu službu najpogodniji.

»Sakrament pokore ne bi se smio shvatiti samo kao sredstvo čišćenja savjesti od grijeha. On bi trebao biti i sredstvo odgoja savjesti, morao bi doprinijeti ne samo u borbi protiv zla već u zalaganju na putu prema punini kršćanskog života.«⁴

Da bi sakrament pokore bio plodonosan za odgoj savjesti, potrebno je imati ispravne ideje o tom sakramentu i dosljedno ga živjeti. Ispovijed nije prvenstveno oslobođenje i čišćenje od grijeha, neka vrst mašine za pranje u duhovnom smislu, ona je prvenstveno susret s milosrdnim Kristom koji nas obasipa svojom ljubavlju i milošću da bismo rasli u kršćanskom životu i svetosti. Ona je nadasve pogled u budućnost, a tek onda na našu prošlost. Ovaj sakrament pomaže kršćaninu da se što bolje suobliči uskrsnom i proslavljenom Kristu, razvijajući neprestano milost krštenja i utvrđujući se u toj milosti. Tako shvaćena ispovijed će biti mnogo privlačnija, lakša i plodnija. I jedino tako shvaćena ispovijed jest dobro sredstvo za odgoj savjesti.

Sakrament pokore omogućuje da se čovjek pred Bogom pravo spozna. Prije kazivanja grijeha pokornik mora sići u svoju nutrinu, dobro se ogledati i upoznati, i to ne samo svoje grijehe, nego nadasve Božju ljubav i milosrđe. Preko oprostjenja upoznaje svoje dostojanstvo i nove

⁴ Š. Šipić, nav. dj., str. 283.

moogućnosti boljeg života; postaje svjestan veličine života u milosti Božjoj. Sve to pomaže da se savjest pročišćuje, raste i odgaja kao ispravna, slobodna i odgovorna.

Po grijehu se u čovjeka uvlači nemir, tjeskoba, grižnja, pesimizam. Čovjek se osjeća u sebi ranjen i podijeljen. Po sakramentu pomirenja sve to nestaje, u dušu se povraća mir, polet, optimizam. Savjest nije više opterećena, sposobna je u potpunosti zdravo djelovati. Stoga ispo-vijed odgaja savjest. Ona nije osuđivanje čovjeka već naviještanje i sigurnost da je čovjek spašen, da ga Bog voli, da je svijetla budućnost pred njim. A to je sve od neprocjenjive važnosti za pravilan odgoj savjesti.

Zaključimo riječima Š. Šipića: »Budući da savjest prožima čitava čovjeka kao osobu, sve njegove moći, naravni i nadnaravni potencijal, sve sposobnosti i djelatnosti, onda je formiranje savjesti također moguće samo kao formiranje cjelokupne osobnosti čovjeka. Prema tome, odgajati savjest znači odgajati sve naravne i nadnaravne moći čovjeka, njegovu osobnost i njegove odnose prema sebi, bližnjemu i prema Bogu. U jednu riječ, odgajati savjest zapravo znači odgajati čovjeka i kršćanina u najeminentnijem smislu te riječi.«⁵

ERZIEHUNG DES CHRISTLICHEN GEWISSENS

Zusammenfassung

Der Autor analysiert die Erziehung des christlichen Gewissens unter dem theologischen Gesichtspunkt. Zunächst wird die richtige Auffassung vom Gewissen und dessen ausserordentlich wichtige Bedeutung im Leben des Gläubigen herausgestellt. Es ist die Grunddynamik der sittlichen Personalität des Menschen und der Ausdruck seiner Reife und Verantwortung. Deshalb ist es notwendig, das Gewissen gut zu erziehen.

Im zweiten Teil Werden die wesentlichen, inhaltlichen Elemente in der Erziehung des christlichen Gewissens analysiert. Dies sind verschiedene natürliche und übernatürliche Faktoren: Wahrhaftigkeit und Aufrichtigkeit, das Bewusstsein der eigenen Beschränktheit, Motivation sittlicher Normen und Ansprüche, der evangelische Geist der Hochherzigkeit, das Gebet, die Nachfolge Christi, der Glaube der sich in der Liebe äussert, Verfügbarkeit für den Heiligen Geist und persönliche Mitarbeit mit ihm.

Im dritten Teil werden die drei traditionellen Mittel in der Erziehung des christlichen Gewissens erörtert. Dies sind: Gewissensprüfung, geistliche Führung und das Bussakrament. Weil das Gewissen der Kern und Mittelpunkt der Person ist, bedeutet das Gewissen gut erziehen — den Menschen und den Gläubigen gut erziehen.

⁵ Š. Šipić, nav. dj., str. 283—284.